

а її дослідження безпосередньо впливає з конституційного проголошення України демократичною правовою державою. Зловживання правом є явищем негативним, яке не сприяє розбудові Української держави. Воно завжди має негативні наслідки для суспільства, які можуть бути руйнівними як для суспільства, так і для держави.

1. Брюхно О. В., Отроднова О. О. Зловживання правом як особливий різновид поведінки. *Право і суспільство*. 2015. № 5(3). С. 9–13.
2. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 23–35.
3. Тихомиров Д. О., Харченко Н. П. Зловживання правом як відхилення від правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія : Право*. 2016. Вип. 38(1). С. 26–29.
4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2013. Т. 1. 832 с.
5. Требін М. П. Правова свідомість громадян України: стан та види деформації. *Вісник Харківськ. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2004. Вип. 23. С. 59–62.
6. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с.

Чанцева Тетяна Петрівна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ф.н., доцент Скиба Е.К.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

«СПОРІДНЕНІСТЬ» ЯК ГОЛОВНА ІДЕЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Сучасне українське суспільство знаходиться у стані визначення свого шляху розвитку та самоідентифікації. Пошуки власної ідентичності неможливі без урахування духовних джерел, ідейно-філософських витоків, на яких ґрунтується національна самосвідомість. Здійснення модернізації суспільства і реформування правової системи на засадах прав і свобод людини потребує визначення ціннісних орієнтирів, узгоджених з особливостями національного філософського світогляду й обумовленого ним обґрунтування права. Це питання має величезне практичне значення, адже реформування правової системи повинне здійснюватися на універсальних цивілізаційних засадах права, враховуючи в той же час національну культурну й філософсько-правову традицію. Правові цінності мають бути не просто запозичені, а й пережиті. Тому звернення до філософської спадщини одного з найвидатніших українських мислителів, що віддав своє життя пошуку й розробці світоглядно-моральних основ духовного прогресу, сьогодні є вкрай своєчасним. Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить, що, незважаючи на досить велику кількість наукових доробок з аналізу філософської спадщини Г. Сковороди, саме аспект

спорідненості як визначальний для обґрунтування справедливого суспільного устрою опрацьований ще недостатньо. Дослідники творчості Сковороди зазвичай концентрують увагу на онтологічних і морально-антропологічних аспектах його філософського вчення.

Життєвий шлях Григорія Сковороди (1722–1794) – це не тільки процес становлення його як особистості й мислителя, але й приклад цілісного життя, коли між вченням і життям не існує розбіжностей, коли принципи й цінності, що наголошуються, визначають і скеровують власне життя. Всупереч домінуючим тенденціям академічних філософських курсів, що ґрунтувались на аристотелізмі, Сковорода віддавав перевагу вченню Платона. Вплив ідей Платона відчувається, зокрема, у вченні Сковороди про спорідненість. Як відомо, за Платоном, справедливий соціальний устрій базується на такому поділі праці між прошарками, коли кожен успішно займається своєю справою. Суть справедливого правопорядку у Платона пов'язана зі структурою людської душі, що має три складові частини (розумну, вольову і почуттєву), кожній з яких відповідає своя чеснота. Залежно від ступеня розвинутої душі людині ніби призначене місце в соціумі (умовний аналог спорідненості). Вплив Платона та християнських ідей простежується і в онтології Сковороди. Філософською основою вчення Сковороди є концепція «двох натур», суть якої в тому, що все існуюче у світі має дві сторони (натури): зовнішню – видиму та внутрішню – невидиму. Причому видима натура мінлива, перехідна, а невидима – існує вічно – це духовний початок, або Бог. Він є незмінною першопричиною всього існуючого та самого себе. Бог є істина, природа у природі, живе в живому, людина в людині – закон, голос суцього.

Із вченням про «дві натури» тісно пов'язане вчення про «три світи». Вся оточуюча дійсність – це три взаємопов'язані світи: «макрокосм» (великий світ або світ природи) «мікрокосм» (людина) та «світ символів» (Біблія). Біблія є засобом пізнання духовного початку, внутрішньої натури «макро- та мікрокосму», інакше кажучи, Бога [5]. Вчення Сковороди про «три світи», як і вчення про «дві натури», є підґрунтям для розробки вчення про людину. В людині, як і в усьому існуючому, є видиме та невидиме, тлінне та вічне. Істинною людиною в людині є невидима натура – «внутрішня людина», яка протиставлена зовнішньому світу, вона загублена в ньому. «Знайти» себе вона може лише залишившись на самоті, втікаючи від спокус та занурюючись у себе. Звернення людини до Самої себе й пізнання себе – це осягнення Бога. Пізнаючи себе, людина перевтілюється. Отож, ідея «внутрішньої людини» спрямована на те, щоб довести, що щастя окремої людини досягається шляхом морального удосконалення. Головним для нього було «серце», як емоційно-вольова основа духа, а основним гаслом філософствування були слова-заклик: «пізнай себе», «зазирни в себе». «Серце» у філософії Сковороди позначається як сфера духовного життя людини. Воно охоплює багато значень: «серце» – це душевний стан людини, який керує його вчинками та примушує жити добром або злом; «серце» символізує також індивідуальність людини як істоти духовної; «серце» – це єдиний світ людини. До нього належать не тільки моральні переживання, почуття, пристрасті, але й пізнання. Тільки

проникаючи в серце, пізнання може бути освоєним. Сковорода стверджує, що серцем можуть оволодіти як добрі, так і злі сили. Перші підносять людину, другі призводять її до падіння. Тому людина повинна прагнути до очищення свого серця [4].

У Сковороди важко знайти пряме обґрунтування й розвиток популярних в західно-європейській філософії ідей «природного права» і «суспільного договору».

Однак аналіз його творчості дозволяє стверджувати, що у Сковороди була оригінальна концепція права, хоча й не юридична, а філософська. Природне право представлено у нього не з позиції західноєвропейського раціоналізму, а з позиції символічної релігійної онтології, де акцент в обґрунтуванні права робиться не на формально-загальній, предметній стороні, а на внутрішній духовній сутності права [2, с. 102–104]. Вихідні принципи правового світогляду – ідея моральної автономії особистості й ідея справедливості – знаходять обґрунтування в концепції «спорідненості», «спорідненої праці». «Спорідненість» – це закон Божий, він же природний і людський, який полягає у тому, що має бути органічна відповідність між внутрішньою та зовнішньою натурами в людині, природі, суспільстві. «Природа і сутність означає вроджене Боже благоговіння й таємний його закон, що всю тварь управляє» [3, с. 67]. Якщо даний закон виконується, то у світі встановлюється гармонія, а в індивідуальному плані – щастя. Отже, «споріднена праця» – це вираження рівня соціальної справедливості, а право, як механізм встановлення справедливості, закладеної в «спорідненій праці», мусить виходити від людини, виражати не стільки зовнішню, скільки внутрішню міру його свободи. Пізнання «спорідненості» – це пізнання внутрішньої людини, її природи, виявлення міри свободи. Воно здійснюється через розуміння символічної мови Біблії. Кожна людина повинна відкрити у собі самій світ цінностей і змістів, що містяться в Біблії. Таке самопізнання дозволяє людині визначити свою «спорідненість». Це робить її вільною, оскільки життя стає усвідомленим, таким, що не потребує примусу. Тому ідея права полягає не у формальному державно-владному примусі, а в регулюванні життя людини відповідно до її буття в символічному, морально-ціннісному світі [2]. «Спорідненість» (органічна відповідність) з визначеним типом поведінки є критерієм вибору людиною морального життєвого шляху.

Наполягаючи на спорідненій праці, Сковорода ніколи не допускав думки про можливість вважати спорідненою злочинну діяльність. «Спорідненість», як відповідність своїй ідеї, повинна мати місце і між природним правом як морально-ціннісним регулятором, сенс якого розкривається у процесі засвоєння символічного світу, і правом діючим, тобто «громадянськими законами», які повинні захищати право людини на його власний моральний шлях, на його самореалізацію. Неспорідненість права чинного природному є беззаконням, причиною людських нещасть. Сковорода не заперечує державу, а вважає її законною й необхідною. Але в державі він виділяє силу внутрішню – це принцип призначення, покликання, природи, відповідно до якого має поповнюватися правлячий прошарок, та зовнішню силу – дії цього прошарку.

Призначення ж її полягає у захисті землеробів і купців, тобто тих основних класів, від яких залежить процвітання суспільства, від внутрішніх грабіжників і зовнішніх ворогів [2]. Концепція «спорідненості» виступає підставою для критики зовнішньої рівності, яку проголошує раціоналізм XVIII ст. Адже зовнішня рівність заснована на загальному безпокликанні й універсальній неспорідненості, а саме проти цього Сковорода виступав. Зовнішній «рівній рівності» він протиставляв «нерівну рівність» як можливість реалізації людиною своїх здібностей, як право на щастя. Ідеал «нерівної рівності» є основою й внутрішнім сенсом вчення Сковороди. Це блискуче продемонстровано ним у діалогах і піснях. Суть суперечливого висловлювання «нерівна рівність» полягає в тому, що люди, з одного боку, є рівними перед Богом і для Бога, а з іншого – усі є різними. Свою думку Сковорода розкриває через образ фонтана, який заповнює великі та малі посудини. Посудини різні, однак вони всі рівні між собою, тому що вони всі однаково повні. Як зазначав В. Ерн: «Найостанніший каліка може бути так само щасливим, як і найперший улюбленець фортуни, адже принцип щастя для усіх один: спорідненість, специфічна, вкрай особиста покликаність, вірність і послідовність своїй природі» [6, с. 564]. Таке вчення є плюралістичним, адже передбачає для кожної людини індивідуальний життєвий шлях. Критерієм вибору людиною морального життєвого шляху і є «спорідненість» її з певним типом поведінки. Моральне почуття – це своєрідне почуття «симпатії» до особливого шляху свого призначення, поклик серця. Тому позитивні закони й повинні захищати право людини на свій власний моральний шлях, на власну самореалізацію. Це й є припис божественного закону «заповнити кожен посуд до країв».

Отже, ідея «спорідненої праці» як морального підґрунтя права є дуже плідною. Вона дозволяє синтезувати ідею соціальної справедливості з морально-християнською ідеєю свободи. При цьому ідея права у Сковороди проступає не просто через формальні права й обов'язки, а потребує такої організації соціального буття («горня республіка»), в якій людина на будь-якому рівні знаходження могла б реалізувати себе. Сковорода відмовлявся від високих звань та почесей. І коли одного разу харківський генерал-губернатор Євдоким Щербінін запитав його, чому він, маючи такі великі здібності, не візьметься за яку-небудь поважну справу, філософ відповів: «Мій пане, світ підхожий до театру: аби грати на сцені з успіхом та похвалою, треба взяти собі належну роль. Актора хвалять не за те, що він грає шляхетного персонажа, а за те, що його гра вміла. Я довго думав про це й, випробуючи себе, пересвідчився, що в театрі світу не годен уміло грати нічого іншого, крім ролі звичайної, простої, безтурботної й самотньої людини. Саме це я собі обрав, та й буде з мене» [3, с. 371]. Тим самим, подібно до Сократа, він не робив відмінностей між вченням і життям, здійснюючи головну ідею своєї практичної філософії – ідею «спорідненості». Водночас це була й інтенція екзистенціальної філософії права – знаходження своєї належної соціальної ролі як опосередкованої ланки між правом формальним і внутрішнім світом людини. Таким чином, як висновок, зазначимо, що Григорій Сковорода своєю концепцією світу, етичними і філософсько-правовими принципами заклав основи нової

української духовності, котра продовжила традиції вітчизняної інтелектуальної культури.

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. Київ: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 472 с.
2. Максимов С. І. Ідея природного права у світогляді Г. С. Сковороди. *Тези доповідей Харківських сквородинівських читань, присвячених 27-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди (24–25 листоп. 1992 р.)*. Харків: ХДУ, 1992. 192 с.
3. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів. За ред. Л. Ушкалова. Харків; Едмонтін; Торонто: Майдан; Вид-во Канад. Ін-ту Укр. студій, 2011. 1400 с.
4. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 230 с.
5. Чижевський Д. І. Філософія Г. С. Сковороди. Харків: Прапор, 2004. 272 с.
6. Эрн В. Сковорода. Жизнь и учение. *Борьба за логос. Г. Сковорода. Жизнь и учение*. Минск: Харвест; Москва: АСТ, 2000. 592 с.

Ходак Світлана Михайлівна,
аспірант кафедри
цивільного права і процесу
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Бабецька І.Я.
(Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького)

ПОНЯТТЯ «ПРИВАТНИЙ ІНТЕРЕС» В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Категорія «інтерес» має загальнонауковий характер і велике значення для цілого ряду наук, таких як філософія, економіка, юриспруденція, соціологія. Саме тому проблема виникнення й розвитку поняття «приватний інтерес» є об'єктом дослідження у приватних науках упродовж останнього десятиліття, а визначення природи інтересу, зокрема, в сімейному праві, було предметом дослідження багатьох науковців: А. Довгерт, О.С. Іоффе, Р. Калюжний, О. Підпригора, С. Погребняк, П. Рабінович, В. Селіванов, М. Самбор, О. Харитонова, Є. Харитонов, Ч. Азімов, О. Бакаєв, В. Белих, А. Кряжков, В. Перевалов, Н. Погодін, В. Субочев, Ю. Тихомиров, Ю. С. Червоний, З. В. Романовська, Д. І. Мейер, С. Н. Братусь, І. В. Венедіктова, І. В. Спасібо-Фатєєва та ін.

Встановлення балансу між приватними і публічними інтересами є основним завданням кожної правової системи. Ідеальна модель правового регулювання відносин у сім'ї може бути представлена у вигляді взаємозв'язку, якому притаманне домінування інтересів сім'ї над інтересами суспільства. В межах цієї моделі мотиви дій, поступків людини визначаються інтересами суспільства і, навпаки, розвиток суспільства сприяє різносторонньому розвитку повноцінної сім'ї [7].

Поняття приватного інтересу визначається шляхом його відмежування